

ЕСТЕТИЧНЕ ПІЗНАННЯ У ТВОРЧОСТІ ФОМИ АКВІНСЬКОГО

Ломачинська Ірина Миколаївна,
Доктор філософських наук, професор,
Київський університет імені Бориса Грінченка

Барташевич Марія Ігорівна,
студентка,
Київський університет імені Бориса Грінченка

Для обґрунтування нової естетики в епоху Середньовіччя були висунуті не тільки нові філософські положення, але спостерігалось широке розмаїття ідей в галузі естетики і теології. Мистецтво, як і життя, прагне до вічного, використовуючи час і мирський досвід, ставлячи за мету досягти прекрасне, що створене Богом, отже необхідно подолати земні помилки і виокремити найбільш цінне з реального досвіду.

Середньовічне світосприйняття передбачає заборону на багато видів тілесної, чуттєвої краси. На загальному тлі аскези ця ситуація породжує особливе, драматично суперечливе почуття прекрасного, загострене і посилене усвідомленням його гріховності.

У середньовічній естетиці домінує платонівське та аристотелівське уявлення фізичної краси як пропорційності форми. Августин Аврелій визначав красу як пропорційність частин в поєднанні з приємністю забарвлення. Альберт Великий - як витончену пропорційність, Бонавентура - як рівність частин, що піддається розрахунку. Фома Аквінський розширює означене визначення, збагачуючи ним середньовічну філософію. Підхід Фоми до аналізу прекрасного як існуючого об'єктивно, близький ідеям Арістотеля, і виражає властиву для пізньої схоластики увагу до предметного світу, прагнення милуватися їм і цінувати його красу.

Фома Аквінський розробляє вчення про об'єктивні характеристики прекрасного, вбачаючи божественне джерело цієї об'єктивності. Відповідно до вчення Аквінського, в усьому суцюзому можливо спостерігати різні ступені досконалості, краси, гармонії, блага. Вони можуть бути осмислені та виміряні лише внаслідок наявності певної межі і зразка для всіх об'єктів, що гідні досконалості. Таким зразком, еталоном краси і досконалості виступає Бог як уособлення цілісності буття, гранично чистий розум, чиста творча діяльність і сила. Фома зауважує, що «Речі походять від Бога, як твори мистецтва від майстра»[3]. Сенс краси усвідомлюється в упорядкованому першопочатку, який удосконалює своєю величиною впорядковане ним розмаїття речей.

Божественністю прекрасного пояснює Фома феномен доступності осягнення естетичної краси для свідомості людини. З точки зору Фоми Аквінського, будь-яка краса є божественною, диявольської краси не буває. «У

Фоми краса є самодостатньою: можна не молитися на ікону, а просто милуватися зображенням, однак, тоді виходить, що є, існує краса, яка знаходиться за межами божественного. Вона буттєва, а отже, є буття «за межами» бога, і воно є прекрасним» [6, с.39 - 40].

Краса у Фоми має відношення до пізнавальної здатності людини, адже красивими називаються ті предмети, які подобаються своїм видом. Ось чому краса розкривається у відповідності пропорції: адже відчуття насолоджується речами, які володіють належною пропорційною гармонією.

Річ є прекрасною лише тоді, коли у її зовнішньому вигляді гранично ясно виражається її сутність, ідея, форма. В земному, чуттєвому світі відбувається сходження від неживих тіл до носіїв життя і далі - до живих істот, тобто до людини: форма як зовнішня визначеність речі (*causa formalis*) - нежива природа; закінченість форми, виражена в житті (*causa finalis*) - рослинне життя; причина діюча, тобто надає вплив на інше (*causa efficiens*) - тваринне життя; форма, що не пов'язана з матерією (*forma separata, per se*) - людська душа. але вище земних форм стоять форми небесні, ангельські істоти - чисті форми, вільні від обтяжуючої тілесності. Вінчає ці сходинки Бог як найбільш прекрасна і досконала форма [2, с.37 - 38].

Краса і благо в одному і тому ж об'єкті мають спільну реальність, оскільки і те, і інше ґрунтується на формі; проте коли мова йде про благо, форма стає об'єктом бажання, суб'єкт прагне повноцінно реалізувати цю форму або ж заволодіти нею як чимось позитивним; краса ж, навпаки, пов'язує форму з чистим пізнанням. Відповідно, прекрасними є ті речі, які подобаються своїм виглядом.

Краса і добро ідентичні, але добро задовольняє бажання людини чуттєвим володінням предметом, тоді як краса - оцінкою його форми. Інтуїтивне уловлювання об'єкта постає як джерело насолоди.

У відчутті краси є, таким чином, два аспекти: інтелектуальний (*apprehension vision*) і чуттєвий (*quod placet, delectat*), що поєднані у єдине ціле. *Apprehensio* може бути визначено як спосіб осягнення, що проходить через медитацію почуттів (зору і слуху), що мають пізнавальний характер. Естетичне почуття існує лише в тій мірі, в якій саме знання заспокоює нас своєю властивістю чистої інтуїції [1, с.175].

Фома визначає прекрасне як щось завершене і цілісне, що володіє числовою гармонією, чуттєвим сприйняттям і яскравістю, пропорційністю і ясністю. Таким чином, Аквінат намагається позначити об'єктивні характеристики прекрасного. При цьому ці характеристики трактувалися в єдності матеріального і духовного, зовнішнього і внутрішнього аспектів існування. До суб'єктивних характеристик прекрасного відноситься його зв'язок з пізнавальними і чуттєвими здібностями людини, бо прекрасним є те, сприйняття чого викликає насолоду.

Особливість прекрасного полягає в тому, що при його сприйнятті заспокоюється чуттєве бажання: «Благо, що пізнається в мистецтві, не є благом людської волі здатності бажання, відповідно, це благо людини, але благо самих речей, створених чи або продукованих мистецтвом» [4].

Форма виступає першою ознакою краси, з нею зливаються світло і сяйво. Августин каже про красу як про сяйво порядку або істини; Альберт Великий визначає її як світло форми, сяючою на пропорційних частинах матерії, Фома називає це променистістю. Найпростіші прояви краси як світла - це привабливість яскравих фарб і блиску. Складність еволюції середньовічного менталітету, що полягала у зміні орієнтації від платонізму до аристотелівських принципів, відображає його своєрідність і визначає настання Проторенесансу.

У.Еко відмічає парадокси сприйняття краси у Фоми Аквінського: сенс краси вбачається Аквінатором в *vis cognoscitiva* (пізнавальній здатності) і *visio* (спогляданні); і задоволення (*placet*), яке слідує за спогляданням, також є принципово важливим для визначення краси. Зрозуміло, що насолода породжується естетичним потенціалом, що є властивістю предмета; задоволення не може визначати собою красу предмета. Йдеться про цілком реальну проблему, яка заявляє про себе вже в працях Августина, який задається питанням про те, прекрасні чи речі тому, що викликають насолоду, чи викликають насолоду, тому що вони прекрасні... Естетична насолода не прагне до володіння річчю, але задовольняється її спогляданням, виявленням в ній пропорційності, цілісності і ясності [7, с.124].

Для краси потрібно, щоб предмет був представлений свідомості, однак, краса – це не стан свідомості, вона об'єктивна. Краса у Аквінатора співмірна з божественною красою, що постає в усвідомленні досконалості Божественної Трійці, яка поєднує цілісність, гармонію і сяйво.

«Ці три критерії - три шляхи наближення до форм як частин цілого. Вірогідно, *claritas* означає момент, коли предмет сприймається в найбільш глибокій і повній єдності своєї субстанції, у співвідношенні своєї сутності з ідеальним зразком, а потім і з джерелом будь-якої краси, божественності Сина. *Claritas* - це випромінювання конкретної і індивідуальної форми в співвідношенні з ідеалом для такої форми, який вона відновлює у досконалій благодаті. В людині краса тіла, якщо воно має досконалі пропорції, свідчить про *integritas* і *debita proportio*. Але *claritas*, відчутне вже і в тілі, стосується випромінювання чеснот і осяяння душі, створеної за образом і відтвореної за подобою Бога [1, с.176].

В організмі людини є в наявності складний порядок взаємовідносин між душевними і тілесними силами, між нижчими і вищими потенціями, так що будь-яка особливість цього організму дуже чітко обумовлена і вбудована в систему цілого: «У матерії варто вбачати різні ступені досконалості, а саме буття, життя, відчуття і мислення. Те ж, що приєднується «після», буде завжди досконалішим, за приєднане «до». Отже, та форма, яка наділяє матерію тільки першим ступенем досконалості, найменш досконала, тоді як та форма, яка наділяє першої, другої, третьої і так далі ступенями, найбільш досконала; проте ж і вона безпосередньо властива матерії» [5, с.42].

В описі людського тіла, поданого Фомаю Аквінським, естетична і функціональна значимість становлять єдине ціле, що загалом є характерним для тогочасних принципів пояснення сутності категорії краси. «Всі ці відомості щодо функціонального призначення прекрасного надають систематичну форму

тій установці (що є характерною для всього Середньовіччя), яка тяжіє до ототожнення прекрасного (*pulchrum*) і корисного (*utile*) як наслідку порівняння прекрасного (*Pulchrum*) і благого (*bonum*) [7, с.127]. Небажання проводити відмінність між естетичним і функціональним призводить до того, що прекрасне підпорядковується доброму або корисному рівно настільки, наскільки вони підкоряються прекрасному. Для свідомості середньовічної людини та чи інша річ стає потворною в тому випадку, якщо вона не включається в ієрархію цілей, зосереджених на людині та її надприродному призначенні.

Таким чином, всі небесні і земні форми, природні та штучні, можуть бути об'єктом естетичного сприйняття, однак, щоб побачити річ прекрасною, потрібно, щоб вона стала об'єктом свідомого судження. Природа відкривається нам у своїй досконалості, однак, природні об'єкти непроникні, оцінити їх красу може тільки вище пізнання, що властиве тільки Творцю. Людина здатна досягнути лише красу створених нею речей.

Список літератури:

1. Безансон А. Запретный образ: Интеллектуальная история иконоборчества. Москва: Изд-во «МИК», 1999. 424 с.
2. Титаренко И.Н.. Эстетика: Учебное пособие. – Таганрог: Изд-во ТРТУ, 2006. – 225 с.
3. Фома Аквинский. Сумма против язычников. Книга I. URL: <https://azbyka.ru/otechnik/konfessii/summa-protiv-jazychnikov/1> (дата обращения: 11.12.2020)
4. Фома Аквинский. Сумма теологии Ч.II. Москва: Ника-Центр, 2014. 736 с.
5. Фома Аквинский. Сумма теологии. Ч.1. Киев: Эльга-Центр, 2005. 577 с.
6. Шатунова Т.М. Социальный смысл онтологии эстетического (опыт оправдания красотой). Казань: Изд-во Казанского ун-та, 2007. 184 с.
7. Эко У. Искусство и красота в средневековой эстетике. Санкт Петербург: Алетейя, 2003. 256 с.